

**Натисніть тут, щоб
купити книгу на сайті
або замовляйте за телефоном:
(0352) 51-97-97, (067) 350-18-70,
(066) 727-17-62**

Н. Соняк, О. Губенко

УКРАЇНСЬКА МОВА
Робота над словниковими словами
2 клас

Посібник для вчителя

ТЕРНОПІЛЬ
НАВЧАЛЬНА КНИГА – БОГДАН

ББК 74.268.1Укр
С62

Рецензенти:
старший викладач теорії та методики шкільних предметів
А.В. Дьоміна
методист Луцького міського відділу освіти
І.О. Шмігель

Соняк Н.

С62 Українська мова. Робота над словниковими словами. 2 кл. :
Посібник для вчителя / Н. Соняк, О. Губенко. — Тернопіль :
Навчальна книга – Богдан, 2020. — 48 с.

2005000014734

Пропонований посібник знайомить з особливостями змісту та структури роботи зі словниковими словами на уроках української мови.

Завдання і вправи посібника сприятимуть формуванню навичок правопису слів та збагаченню активної лексики школярів.

Відповідає вимогам Державного стандарту початкової освіти та Типових освітніх програм.

Для вчителів української мови, студентів педагогічних навчальних закладів.

ББК 74.268.1Укр

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу видавництва.*

2005000014734

© Навчальна книга – Богдан, виключна
ліцензія на видання, оригінал-макет, 2020

Н. Соняк, О. Губенко

Рідна мова
РОЗМОВА ПРО СЛОВО
Робота над словниковими словами
2 клас

Посібник для вчителя

ТЕРНОПІЛЬ
НАВЧАЛЬНА КНИГА – БОГДАН
2005

ББК 74.268.1Укр
С 54

Рецензенти:
старший викладач теорії та методики шкільних предметів
А.В. Дьоміна
методист Луцького міського відділу освіти
І.О. Шмігель

*Рецензію затверджено на засіданні кафедри теорії та методик
викладання Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти.
(Протокол № 3 від 16.03.2004 р.)*

Соняк Н., Губенко О.
С54 Рідна мова. Розмова про слово. Робота над словниковими словами. 2 клас:
Посібник для вчителя. — Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. — 48 с.
ISBN 966-692-551-6

Посібник знайомить з особливостями змісту та структури роботи зі словниковими словами на уроках української мови.

Матеріал посібника допоможе учителю спланувати роботу так, щоб у молодших школярів сформувалися навички написання слів, збагатився словниковий запас, виник інтерес до володіння багатствами рідної мови.

Для вчителів української мови, студентів педагогічних закладів.

ББК 74.268.1Укр

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути використана чи відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу автора чи видавництва.*

Навчальне видання
Соняк Н., Губенко О.
Рідна мова
РОЗМОВА ПРО СЛОВО
Робота над словниковими словами
2 клас

Посібник для вчителя

Головний редактор *Б.Є. Будний*
Редактор *Л.Ф. Левчук*
Художник *В.А. Басалига*
Комп'ютерна верстка *Н.О. Ягній*

Підписано до друку 25.02.2005. Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Гарнітура Таймс. Умовн. друк. арк. 2,79. Умовн. фарбо-відб. 2,79.

Видавництво «Навчальна книга – Богдан»
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців
ДК №370 від 21.03.2001 р.

Навчальна книга – Богдан, а/с 529, м.Тернопіль, 46008
тел./факс (0352) 52-06-07, 52-05-48, 52-19-66
publishing@budny.te.ua
www.bohdan-books.com

© Н. Соняк, О. Губенко, 2005

© Навчальна книга – Богдан,

макет, художнє оформлення, 2005

ISBN 966-692-551-6

Методико-теоретичні основи роботи зі словом у початковій школі

Слово як інструмент пізнання світу.

Через слово учні пізнають і розуміють закони мови, роль її краси, виразності, багатства і складності. Словами позначають конкретні предмети і абстрактні поняття, виражають почуття і наміри. Сучасна українська мова має велетенський словниковий запас. Так словник української мови в 11 томах (1970 року) налічує близько 135 000 слів. Це загальноновживана лексика літературної мови. Але до цього словника не ввійшли десятки тисяч діалектних слів, якими люди користуються у побуті, сотні тисяч технічних термінів і професійних слів, без яких неможливе спілкування спеціалістів, сотні тисяч назв міст, сіл, річок, гір, інших географічних об'єктів, а також імен, прізвищ, прізвиськ людей, кличок тварин.

Не можна забувати, що більшість слів мають по кілька значень, інколи ледь помітних відтінків, тобто насправді — це нові слова-омоніми, зміст яких стає зрозумілим лише з урахуванням ситуації.

Багатство словника — ознака високого розвитку як суспільства в цілому, так і кожної людини зокрема. Основним джерелом збагачення словникового запасу учнів є художні твори, тексти підручників, системи вправ для роботи над “словниковими” словами на уроках української мови тощо.

Способи організації навчальної діяльності з метою збагачення лексики школярів.

У ході організації роботи над словниковим запасом ми рекомендуємо виходити із наступних принципових положень.

1. Робота над словником має навчально-виховне значення для формування особистості учня, його світогляду, для озброєння учня навичками, необхідними для майбутньої практичної діяльності.
2. Змістом словникової роботи є пояснення нових, незрозумілих для учня слів, аналіз і уточнення значень вже відомих слів, ознайомлення школярів з багатством словника і демонстрування його стилістичних можливостей.
3. Аналіз значення слів має проводитися з точки зору слововживання у сучасній мові, хоч у деяких випадках слово може бути розглянуто і в історичному аспекті.
4. Словникова робота — це не епізод у роботі вчителя, а систематична, добре організована робота, зв'язана з усіма розділами курсу мови.

Робота над словом в орфоепічному, лексико-семантичному, орфографічному і синтаксичному аспектах.

Спочатку пропонуємо ознайомитися з орфоепічним образом слова. Написане на дошці слово має прозвучати. Діти мають почути і запам'ятати, як воно вимовляється. Потім з'ясувати значення слова спочатку самостійно (спираючись на знання, асоціації, припущення), а далі за допомогою тлумачного словника і пояснення вчителя.

Для цього використовують два основні прийоми:

- 1) вказівка на рід і видові ознаки;
- 2) звернення до лексичного значення вихідного слова і значення словотвірної морфеми.

Вибір основного прийому семантизації визначається структурою слова. Якщо слово непохідне (наприклад, *ведмідь, герой, диван*), то використовується перший прийом, якщо ж слово похідне (наприклад, *годинник, шістнадцять, Батьківщина*), то звертаються до другого прийому. Елементи цих прийомів можуть поєднуватися.

Наприклад, у визначенні: “*Годинник — прилад для вимірювання часу протягом доби*” за допомогою першого прийому роз'яснюється: “Прилад, що відраховує години, хвилини, секунди доби”, а за допомогою другого прийому вказується на зв'язок з похідним словом (*годинник — година*). Крім основних прийомів семантизації використовують і додаткові.

Один із них — співвідношення невідомого з відомим: синонімом (*духмянний — пахучий*) або з антонімом.

Використання наочності полягає у демонструванні малюнка, схеми або самого предмета. Контекст дає загальне уявлення про лексичне значення слова (*Черговий лікар оглядав хворого. Чергова аптека знаходилась у центрі міста*) або уточнює його.

Підбір спільнокореневих слів теж використовується для уточнення лексичного значення тлумачуваного слова. Вибір додаткового прийому семантизації незнайомого слова визначається типом його лексичного значення. Так, для слів з конкретним значенням потрібно використовувати наочність, а для слів з абстрактним значенням — контекст. І в тому, і в другому випадку корисний підбір спільнокореневих слів на одну і ту ж змістову тему.

Співвідношення невідомого слова з відомим можливе, якщо у нього є синоніми й антоніми. З'ясувавши семантику слова, обов'язково відмітимо його однозначність або багатозначність, доберемо близькі за значенням слова і тільки після ознайомлення з вимовою і семантикою переходимо до засвоєння орфографії даного слова. Адже практично завжди звучання таких слів не співпадає з написанням. Тому знаючи, як слово вимовляється, ми починаємо вчити-ся його писати.

На дошці чітко й акуратно написано слово, виділені орфограми, поставлений наголос. Робота над орфографією починається з промовляння складів. Як відомо, знайомство з новим видом орфограм починається з організації сприйняття нових знань. Сприйняття як етап пояснення на уроці орфографії має бути трикомпонентним:

- 1) на основі повторення видів орфограм, що мають спільні риси з вивченою на уроці орфограмою;
- 2) зорове;
- 3) понятійне.

Далі йде усвідомлення і запам'ятовування орфограм. Після цього пробуємо заставити слово працювати у контексті — словосполученні та реченні. Але на цьому робота над засвоєнням слова не завершується. Підбір синонімів, антонімів, вибір найвлучнішого слова для вираження своєї думки, відповідно до стилю мовлення, творчі завдання, диктанти зі слів з однією певною орфограмою, з різними орфограмами, блоками орфограм; орфографічний розбір; тренувальні вправи, що підвищують загальну грамотність учнів; робота над помилками, орфографічний диктант — це теж види роботи над словом. Краще засвоїти семантику і орфографію незнайомого слова дозволяє етимологічна довідка. Як правило, етимологічну довідку дає вчитель. Цей прийом формує інтерес до слова, його історії.

Зміст цієї роботи полягає в тому, що в окремо взятому слові потрібно знайти його фонетичні, лексичні, граматичні, стилістичні та інші властивості й ознаки, а потім встановити його зв'язок з іншими одиницями мови, вказавши на спільнокореневі слова, синоніми, антоніми, можливі словосполучення тощо.

Всебічний аналіз слова як один із прийомів навчання рідної мови.

Всебічний аналіз слова — якісно новий вид розбору. Звернення до такого комплексного завдання виховує в учнів широкий погляд на слово як живу мовленнєву одиницю, що має багатообразні закономірності. Виконання вправ такого характеру вимагає від учнів систематичного повторення, уміння тримати в пам'яті впорядковані відомості, регулярно використовувати їх у різному дидактичному матеріалі і під різними кутами зору.

Починати вправи зі всебічного аналізу слова можна з того часу, коли учні накопичили певну суму знань з української мови. Поступово об'єм завдань збільшується.

Перші вправи зі всебічного аналізу слова виконуються тільки під керівництвом учителя. Це дає можливість показати дітям доцільність роботи, її об'єм, послідовність. Можна починати з гри “Хто більше?” У процесі гри виявляємо учня, який зміг найбільше і найкраще сказати про слово.

Кожен клас має свій певний варіант завдань, відповідно до об'єму вивченого матеріалу. Ось, наприклад, такі **завдання** можна запропонувати в 4 класі:

- вказати лексичне значення слова, скласти словосполучення за схемою “прикметник + іменник”, або “дієслово + іменник”;
- дібрати синоніми (антоніми), якщо вони є;
- визначити, чи вживається слово в переносному значенні (якщо так, то навести приклад);
- виконати фонетичний розбір;
- вказати частину мови та її граматичні ознаки;
- розібрати слово за будовою, дібрати спільнокореневі слова. Серед них виділити слово, в якому є корінь, суфікс, закінчення;
- у спільнокореневих словах вказати орфограми та пояснити їх правопис;
- вказати стилістичну належність слова (розмовне, наукове і т. д.).

Даний порядок може змінюватися. Тоді, коли спільна з учителем робота покаже, що учні засвоїли її принципи та методику, можна пропонувати самостійні, а потім і контрольні завдання.

В усіх випадках — у ході тренувальних вправ і контрольної роботи — учням потрібно пропонувати питання, які можуть бути і планом відповіді. Виконання завдань на різних етапах цієї роботи може бути усним і письмовим.

На уроках української мови з метою перевірки навичок написання слів, значення, вимову і написання яких учні повинні засвоїти, пропонуються **різні види диктантів**.

1. Зоровий диктант з попереднім промовлянням. Учні читають, відповідно до правил орфографії (орфоепічних правил) промовляють написане на картці слово з виділеною орфограмою та записують його у робочий зошит.

2. Диктант за малюнками. Вчитель демонструє картку-малюнок, діти називають предмет, записують слово, виділяють у ньому літеру, написання якої потрібно запам'ятати.

3. Вибірковий диктант.

а) Вчитель показує картки-малюнки або картки-слова, в яких пропущена буква, написання якої потрібно запам'ятати. Діти вибирають слова, що означають назву предметів, або слова, що є назвами тварин, назвами неістот тощо.

б) Вчитель диктує речення, а учням пропонується виписати тільки “словникові слова”.

Наприклад. *На землі рясніє барвистий килим. Сьомий день тижня — неділя. У ляльковому театрі сьогодні прем'єра вистави.*

4. “Загадковий” диктант. Вчитель читає загадку, школярі відгадують її, пояснюють, за якими ознаками вони знайшли відгадку. Записується у зошит тільки слово-відгадка, виділяється орфограма.

5. Диктант по пам'яті.

а) Записати десять слів по пам'яті, значення, вимову і написання яких учні повинні запам'ятати.

б) Записати по пам'яті слова, що означають назви істот, назви людей, тварин тощо.

6. Творчий диктант.

Той, хто водить автомобіль, називається ...

Той, хто вчить дітей, називається ...

Перший місяць осені називається ...

Тварина, що змінює колір своєї шубки з сірої на білу, називається ...

7. Ребусовий диктант. Вчитель демонструє картку-ребус, діти відгадують його, пояснюють, як “прочитали” ребус, називають слово і записують слово-відгадку у зошит.

8. Диктант спільнокореневих слів.

Вчитель називає “словникове” слово, а школярі добирають і записують декілька спільнокореневих слів, виділяють орфограми.

9. Диктант “Слова-синоніми”.

Вчитель називає слова-синоніми до “важких” слів. Учні добирають синоніми і записують слова парами.

Педагог — ...

Косоокий — ...

Пахучий — ...

10. Контрольний диктант.

Вчитель добирає текст, який включає декілька слів зі словника.

ДИДАКТИЧНИЙ МАТЕРІАЛ

**для роботи над словами,
значення, вимову і написання яких учні
повинні засвоїти**

АЛГОРИТМ РОБОТИ НАД СЛОВНИКОВИМ СЛОВОМ

1. Розгляд малюнка.
2. Відгадування загадки.
3. Вимова цього слова. Наголос, склади.
4. Звуковий аналіз слова.
5. Написання слова.
6. Порівняння вимови і написання. Визначення орфограми.
7. Запис слова у зошит, виділення орфограми.
8. Тлумачення слова.
9. Підбір спільнокореневих слів, синонімів, антонімів та ін.
10. Введення слова в словосполучення, речення.

СПИСОК СЛІВ, ЗНАЧЕННЯ, ВИМОВУ І НАПИСАННЯ ЯКИХ УЧНІ ПОВИННІ ЗАСВОЇТИ:

Батьківщина, ведмідь, вересень, вулиця, герой,
диван, диктант, дитина, духмяний, дятел,
жайворонок, завдання, заєць, календар, килим,
медаль, метро, неділя, ознака, помилка, понеділок,
портфель, предмет, середа, театр, учитель,
черевики, червоний, черговий, четвер, читання,
шістнадцять, шофер, ясен.

БАТЬКІВЩИНА

1. Слова—“сходинки”.

Поясни значення двох останніх слів.

Б	А	Т	Ь	К						
Б	А	Т	Ь	К						
Б	А	Т	Ь	К						
Б	А́	Т	Ь	К						

2. Який склад загубився?

Що таке Батьків...на?

За віконцем ка...на,

тиха казка ба...сі,

ніжна пісня ма...сі,

дужі ру... у тата,

під то...лями хата,

під вербою кри...ця,

в чистім полі пше...ця.

3. Склади вірш.

4. Блищить пшениця золота.

1. Щаслива наша Батьківщина.

3. Ще вищий колос вироста.

2. На щедрих нивах України.

4. Склади прислів'я.

ВЕДМІДЬ

1. Загадка.

1 вліт	10 ни	15 кий	3 ме	18 нув	7 досхо	20 спа	13 впав
12 а як							6 вав,
17 позіх							11 мав,
5 ласу							21 ти
14 глибо	9 мали	19 і	2 ку	22 ліг.	8 чу	16 сніг-	4 дом